Nieuwe uitwerkingen van interactief voorlezen

Aan de slag met verhalende prentenboeken

Interactief voorlezen is een leuke, motiverende en leerzame activiteit die de taalontwikkeling van kleuters bevordert. Maar wist je dat deze manier van voorlezen ook voor andere doelen kan worden ingezet? Een kennismaking met nieuwe mogelijkheden op basis van wetenschappelijk onderzoek.

José van der Hoeven is senior onderzoeker en senior adviseur bij KPC Groep

Marjan van der Maas is specialist jonge kind en adviseur bij KPC Groep

In dit artikel verkennen we nieuwe uitwerkingen van interactief voorlezen. We onderstrepen daarbij de waarde van interactief voorlezen; een hot item in onderwijsland. Door interactief voor te lezen stimuleer je de taalontwikkeling van kleuters, maar je kunt het ook voor andere doelen inzetten, zoals bijvoorbeeld voor het leren (her)kennen van emoties, begripsontwikkeling bij rekenen-wiskunde en het verwerven van literaire competenties.

Begripsontwikkeling en competentie

De juf zit in de kring en leest de kleuters voor. Zij heeft het prentenboek *Ridder Rikki* op schoot. Ze vraagt de kinderen of ze Ridder Rikki kunnen bezoeken in zijn kasteel. De kinderen reageren enthousiast, want wie wil dat nou niet, een kasteel bekijken. Totdat een van de kinderen oppert dat dat niet kan, omdat Rikki in het verhaal droomt. Een dergelijke ontdekking van een verhaal in een verhaal is een duidelijke aanwijzing van literaire competentie. Een kleuter die literair competent is weet dat de wereld in een prentenboek is opgebouwd uit tekst en beeld. Deze wereld kan lijken op de echte wereld, maar er zijn ook belangrijke verschillen. Een literair competente kleuter is zich bewust van deze verschillen.

Wie wil Ridder Rikki nu niet bezoeken in zijn kasteel? © Clavis

Verhalende prentenboeken staan vol met dit soort leerrijke inhouden. Zo blijken kleuters in staat om personages, spanning en ironie te herkennen in deze prentenboeken. In haar onderzoek laat Van der Pol (2010) zien dat de literaire competentie van kleuters wordt gestimuleerd door het voorlezen van en praten over prentenboeken. Het gaat daarbij om het voorlezen van prentenboeken als literatuur. Een benadering waarin de aandacht van de kleuters bij het voorlezen van een prentenboek op de structuur, de werking van de tekst en de illustraties wordt gericht.

Een ander voorbeeld: Jessa moet witte schoenen passen van haar moeder. 'Met een pruillip staat ze voor de grote spiegel.' Dit is een passage uit het prentenboek *Ik wil bloemetjesschoenen* waarin de emotie van de hoofdpersoon duidelijk wordt verwoord en ook zichtbaar wordt in de illustratie (zie pagina 6). Dit is een voorbeeld van een tekst-/beeldfragment uit het proefschrift van Kwant (2011). Zij laat zien dat kleuters de basisemoties (blij, boos, bang, verdrietig) en complexe emoties (verlegen, jaloers, schuldig) bij personages in verhalen kunnen (leren) herkennen door het voorlezen van en het praten over prentenboeken met een sociaal-emotionele inhoud.

Ten slotte bevatten verhalende prentenboeken reken- en wiskundige aspecten. Bijvoorbeeld het prentenboek *De prinses met de lange haren*. In hun

• Femke van den Heuvel

Interactief voorlezen vergroot de betrokkenheid van kleuters bij het verhaal

onderzoek zagen Van den Heuvel-Panhuizen en collega's (2008; 2010; 2015) dat kleuters met hun vingers gingen meten hoeveel het haar van de prinses tussen twee momenten was gegroeid. Uit gesprekjes tijdens voorleessessies over verschijnselen die te maken hebben met perspectief, groei en aantallen bleek dat de kleuters meer inzicht in rekenen en wiskunde op bouwen.

Interactie

De inhoud van prentenboeken biedt mogelijkheden om op speelse wijze diverse vaardigheden te leren en helpt bij het bereiken van doelen. De inhoud van prentenboeken komt echter pas tot leven als er een gedachtewisseling over ontstaat. Door kleuters te betrekken bij en te laten deelnemen aan leerzame gesprekken over prentenboe- >>

Boek	Voorleesaanwijzing
Ridder Rikki	Pagina 3, bij 'Algauw heeft Rikki het monster overwonnen.' Lees deze bladzijde voor op een toon alsof het verhaal hier eindigt. Laat de tekening zien (toont Ridder Rikki op zijn kasteel). Lees niet verder, maar zeg dat je ridder Rikki erg stoer vindt en hem wel eens zou willen bezoeken. Vraag dan: Denken jullie dat we bij ridder Rikki in het kasteel op bezoek kunnen gaan? Laat de kinderen bedenken waarom dat wel of niet kan en waarom.
Ik wil bloemetjesschoenen	De bladzijde voorlezen. (Tekst: 'Mama wil geen rode schoenen... Én ze doen pijn aan mijn tenen. Hier, en hier en hier.') Dan de aandacht richten op de illustratie en zelf constateren dat jij (leerkracht) wel aan Jessa kunt zien dat ze niet blij is. Wacht reacties af. Vraag, als er geen reactie komt, of de kinderen dat ook zien.
De prinses met de lange haren	Toon de voorkant van het boek. Wacht de reacties van de kinderen af. Als de kinderen er niet zelf mee komen, sla dan de achterkant van het boek om zodat deze naast de voorkant te zien is (de tekening op de voorkant loopt door op de achterkant) en vraag de kinderen hoe het met al dat haar zit. De kinderen kunnen dan de spiraal van begin tot eind met een vinger volgen. De kinderen kunnen dan ervaren hoe lang het haar is aan de hand van de tijd die het duurt totdat je al het haar hebt gevolgd. Zeg: 'Dit boek heet *De prinses met de lange haren.*' Wacht de reacties van de kinderen af.

Voorbeelden van voorleesaanwijzingen letterlijk overgenomen uit de drie onderzoeken (Van den Heuvel-Panhuizen en Elia, 2015; Van der Pol, 2010 & Kwant 2011)

Het is duidelijk te zien dat Jessa niet blij is

© Clavis

ken, wordt hun leerhouding actief. Uit literatuur weten we dat de kwaliteit van de voorleessessie belangrijk is. Zo blijkt bij kinderen bij wie de taal- en leesontwikkeling minder voorspoedig verloopt dat de voorleesstijl ertoe doet (Mol, Bus en De Jong, 2009; What Works Clearinghouse, 2007). Vanuit de onderwijspraktijk weten we dat groepsvorming, de klas- of groepsopstelling en de toegang tot tekst en beeld van het betreffende boek de kwaliteit van het voorlezen beïnvloeden (Bus en De Jong, 2007). In de voorbeelden van *Ridder Rikki*, *Ik wil bloemetjesschoenen* en *De prinses met de lange haren* worden kleuters met behulp van voorleesaanwijzingen aan het woord gelaten (Van den Heuvel-Panhuizen en Elia, 2015; Van der Pol, 2010 & Kwant 2011). Zo zijn in deze drie onderzoeken onderzoeken bij vierentwintig inhoudelijk interessante prentenboeken voorleesaanwijzingen gemaakt. Deze boekspecifieke aanwijzingen kun je gebruiken bij het voorlezen van en praten over prentenboeken. In de voorleesaanwijzingen staan hints of vragen, aanwijzingen voor het laten vallen van pauzes of het spelen van verwondering of onbegrip op bepaalde plaatsen in het boek (zie voorbeelden van dergelijke aanwijzingen in het kader op pagina 5).

> Door het voorlezen van en praten over prentenboeken stimuleer je de literaire competentie van kleuters

Het doel van de voorleesaanwijzingen is de aandacht van de kleuter te richten op relevante aspecten van de voorleestekst, de afbeeldingen en het onderliggende verhaal. Deze aanpak onderscheidt zich daarmee van de gebruikelijke aanpak van interactief voorlezen. Daarin worden vanuit het onderwerp of de leefwereld van de hoofdpersoon in het prentenboek verbindingen gelegd met de belevingswereld van de kleuter en wordt de taalontwikkeling gestimuleerd. Leerkrachten kunnen zich bekwamen in het voorlezen met voorleesaanwijzingen en in het eventueel ook zelf maken van voorleesaanwijzingen bij nieuwe prentenboeken (Van der Hoeven, Van der Maas en Verbeeck, 2013).

Relatie met onderwijsdoelen

Voorlezen met een focus geeft kleuters de mogelijkheid om te leren. Het is daarbij wel belangrijk aan te sluiten bij de ontwikkelingsfase van het jonge kind, zijn ontwikkelingsbehoeften en de onderwijsdoelen. In dat kader zijn door SLO doelen voor taal, rekenen en sociaal-emotionele ontwikkeling voor groep 1 en 2 opgesteld (2014). Met voorleesaanwijzingen kun je een verbinding leggen tussen verhaalaspecten in prentenboeken en deze SLO-doelen. Bij *Ridder Rikki* is er een relatie te leggen met beginnende geletterdheid. Daarbij worden onder andere de volgende SLO-doelen aan de orde gesteld: begrijpen dat in prentenboeken beeld en tekst samen het verhaal vertellen, weten dat boeken een opbouw, een begin en een einde hebben en het kunnen navertellen van een verhaal. Aan de emotie bij het passen van de witte schoenen in *Ik wil bloemetjesschoenen* kun je bijvoorbeeld het doel koppelen van het onder woorden brengen van gevoelens. Het met de vinger volgen van de lengte van het haar in *De prinses met de lange haren* kun je verbinden aan doelen voor de rekenontwikkeling. Denk daarbij aan het kunnen herkennen en gebruiken van het begrip lengte en het kunnen redeneren over lengte. De drie onderzoeken hebben evidentie opgeleverd dat het doelgericht voorlezen van verhalende prentenboeken (met behulp van bovenstaande voorleesaanwijzingen) bijdraagt aan groei in de verschillende ontwikkelingsdomeinen (Van den Heuvel-Panhuizen en Elia, 2015; Van der Pol, 2010; Kwant 2011). Het werken met prentenboeken hoeft dan ook niet iets vrijblijvends te zijn in

Kinderen volgen de spiraal met haar van begin tot eind

de kleutergroep, maar kan gericht worden ingezet als onderwijsactiviteit.

De praktijk

Een inhoudelijke focus bij het voorlezen is voor iedere onderbouwleerkracht haalbaar, maar vergt een onderzoekende en lerende houding. Daarbij is het van belang dat je de vereiste didactische aanpak eigen maakt om te voorkomen dat je snel in de routines vervalt die je hebt ontwikkeld. De wetenschappelijke kennis uit de diverse genoemde onderzoeken is in samenwerking met de wetenschappers vertaald naar een scholing voor leerkrachten onderbouw. Inmiddels heeft een eerste groep cursisten deze scholing gevolgd. De kleuterleerkrachten die hebben geoefend met de bestaande voorleesaanwijzingen waren verrast over de reactie van hun eigen kleuters. Stapels prentenboeken werden bekeken op rekenbegrippen en opeens zagen ze in bepaalde prentenboeken de thema's perspectief, groei of aantallen zonder dat de schrijver expliciet de bedoeling had deze thema's aan de orde te stellen. Deze leerkrachten gaven aan veel te hebben bijgeleerd. Zo merkte een leerkracht op: 'Ik kijk voortaan nog veel diepgaander naar woorden en beeld.' Ook in verschillende groepen 3 en het speciaal (basis)onderwijs waren leerkrachten enthousiast over de diepgang die met behulp van de voorleesaanwijzingen in de gesprekken met de leerlingen ontstond.

Tot besluit

Interactief voorlezen wordt vaak ingezet voor het stimuleren van de mondelinge taalontwikkeling, leesbevordering en de algemene ontwikkeling van kleuters. Maar het interactief voorlezen van verhalende prentenboeken biedt nog veel meer mogelijkheden. In dit artikel is een focus op de leerinhoud van verhalende prentenboeken verkend. Deze focus opent de weg naar de bevordering van literaire competentie, sociaal-emotionele competentie en/of de begripsontwikkeling bij rekenen en wiskunde. De voorleesaanwijzingen die tot interactie leiden zijn daarbij gericht op het gekozen domein. Leerkrachten in de onderbouw zijn in de praktijk vaak nog niet vertrouwd met een dergelijke gefocuste aanpak. Voor deze aanpak is kennis van de domeinen, de ontwikkelingslijnen van kleuters en het kunnen stellen van passende doelen binnen deze domeinen nodig om aan te sluiten bij de ontwikkelingsbehoeften van de kleuters in de eigen groep. De in deze bijdrage beschreven aanpak is volgens de leerkrachten die de uitdaging zijn aangegaan een verrijking van hun beredeneerd en doelgericht onderwijsaanbod en een versterking van het gevarieerd voorlezen van en praten over prentenboeken.

Dit artikel is gebaseerd op een valorisatieproject, waarin wetenschappelijke kennis breed toegankelijk is gemaakt voor de praktijk. Het betrof een samenwerkingsproject tussen KPC Groep, dr. C. van der Pol, dr. A. Kwant, prof. dr. M. van den Heuvel-Panhuizen en Stichting Lezen.

© Leopold

Meer lezen?

Bekijk ook het artikel 'Kinderen vertellen zelf het verhaal' van leerkracht Mirthe Jansman op pagina 28 in deze HJK. Zij laat zien dat interactief voorlezen een effectieve methode is voor de woordenschatontwikkeling in groep 1/2.

Literatuur

- Bus, A. & De Jong, M. (2007). Een witte is een poes, een zwarte een kat. Invloed interactieve levende prentenboeken. *De wereld van het jonge kind, 5*, 258-261.
- Eila, I. , Van den Heuvel-Panhuizen M. & Georgiou, A. (2010). The role of pictures in picturebooks on children's cognitieve engagement with mathematics. *European Early Childhood Education Research Journal*, 18(3), 125-147.
- Elias, B. & Westerduin, A. (2003). *Ik wil bloemetjesschoenen.* Amsterdam-Hasselt: Clavis.
- Genechten, G. (2006). *Ridder Rikki.* Amsterdam-Hasselt: Clavis.
- Kwant, A. (2011). *Geraakt door prentenboeken. Effecten van het gebruik van prentenboeken op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kleuters.* Proefschrift. Delft: Eburon.
- Mol, S. E., Bus, A. G., & De Jong, M. T. (2009). Interactive book reading in early education: A tool to stimulate print knowledge as well as oral language. *Review of Educational Research*, *79*, 979-1007.
- SLO (2014). Jonge kind. Doelen taal, rekenontwikkeling, sociaal-emotionele ontwikkeling. Beschikbaar via: bit.ly/1CjNLBY
- What Works Clearinghouse (2007). *Interactive shared book reading*. What Works Clearinghouse intervention report.
- Van den Heuvel-Panhuizen, M., Elia, I., & Robitzsch, A. (2015). Effects of reading picture books on kindergartners' mathematics performance. *Educational Psychology: International Journal of Experimental Educational Psychology.* Beschikbaar via http://bit.ly/1xQqktB
- Van den Heuvel-Panhuizen M. & Van den Boogaard, S. (2008). Picturebook as an impetus for kindergartners' mathematical thinking. *Mathematical Thinking and Learning.* 10 (4), 341-373.
- Van der Hoeven, J., Van der Maas, M. & Verbeeck, K. (2013). Voorlezen met een focus. In: Van der Hoeven, J. & Bontje, J. (2013). *De basisvaardigheden in het hart van het onderwijs onderzocht. Vier jaar praktijkgericht onderzoek naar taal en rekenen.* 's-Hertogenbosch: KPC Groep.
- Van der Pol, C. (2010). *Prentenboeken lezen als literatuur. Een structuralistische benadering van het concept 'literaire competentie' voor kleuters.* Proefschrift. Delft: Eburon.
- Van Haeringen, A. (1999). *De prinses met de lange haren.* Amsterdam: Leopold.